

COLLIER (1)

Vainement j'ai cherché l'idole féminine
Dont les doigts désœuvrés ont compté tes anneaux?
Pauvre collier rongé par le ver des tombeaux
Ton ivoire noirci, par instants, me fascine.

Était-elle orgueilleuse, amusante ou câline,
Celle pour qui tu fus entre mille joyaux
Peut-être le plus cher, et parmi les plus beaux
Qu'un amant ait offert à sa joie enfantine?

Parle! raconte-moi les secrets du passé!
Il est là sous mes yeux, muet, moitié cassé...
Il resta deux mille ans au fond d'un sarcophage!

Et lorsque sur ma chair je voulus le poser,
Le venger du cercueil et laver son outrage,
Un grand frisson de mort vint me paralyser.

(1) On a découvert dans un sarcophage, avec des bracelets de cuivre, des anneaux d'ivoire formant un collier complet.

COLLAR (1)

Debades he cercat l'idola femenina
que amb els dits tants de cops recomptà tos anells.
Pobre collar arnat dins els sepulcres vells:
ton ivori negrós per instants me fascina.

¿Era altiva, riolera o lleal la fadrina
per qui fores, tal volta entre tots el joiells,
cobejat i volgut entre mig dels més bells
que un aimant oferís a sa joia infantina?

Parla! Conta'm avui els secrets del passat...
Ell és mut, o dolor! Corcat, esbocinat,
ell ha fet dos mil anys al sarcòfag estatge.

I quan sobre ma carn jo l'anava a posar
per venjar-lo dels verms i rentar son ultratge,
d'un calfred, com de mort, senti'm paralytzar.

(1) Dins un sarcòfag, a més d'uns braçalets de bronze, s'hi trobaren anells d'ivori formant un collar complet.

Empúries en un llibre de sonets

ANNA VELAZ I SICART

L'impacte produït per les ruïnes d'Empúries i la fascinació per la història antiga mouen la jove Andrée Bruguière de Gorgot —francesa per naixença i per ascendència paterna però fortament vinculada a Catalunya per la família materna— a escriure 42 sonets datats entre 1914 i 1918.

Aquests poemes, escrits en francès i traduïts al català per Ma. Antònia Salvà, es troben aplegats en un volumet (1), avui poc conegut, publicat l'any 1918 en edició bilingüe i amb un pròleg de Josep Carner.

En aquells moments, França sofria els estralls de la Guerra i Andrée es trobava a Catalunya: ... «Ella ha vist la seva pàtria esquinçada per una invasió, el jardí més exquisit d'Europa calcinat pel furor teutònic, la llar dels

somnis generosos esborrancada per una megalomania tribal. I encara això no era prou dol. El seu benamat, oficial que porta un nom històric, en la lluita èpica fou fet presoner. I ara, cruelment lluny l'un de l'altre els dos promesos, maceren en l'enyorança les seves ànimes» (2).

Així explica Carner la circumstància personal de l'autora, la qual té segons el poeta, «vida de balada».

Andrée Bruguière dedica el recull al seu avi el baró de Gorgot en record de les hores passades amb ell a Catalunya, i també, a la memòria de D. Josep Reig i Palau, «nom inoblidable en la història d'Empúries».

Situació del recull

L'any 1908 s'havien iniciat excavacions científiques a Empúries, centre d'atenció d'arqueòlegs des dels darrers anys del segle XIX. Durant el període

LA VOIE ROMAINE

*Il est tard, la nuit tombe et grandit la montagne;
Dans la cité romaine on allume les feux,
Le soleil sur la mer descend, mystérieux;
Un son de flûte meurt à travers la campagne.*

*C'est le joyeux berger que son chien accompagne
Il tire du roseau des refrains langoureux
Et ce concert s'adresse, humblement amoureux,
A celle qui bientôt deviendra sa compagne.*

*La-bàs, dans le lointain, sur les graviers épars
Grincent en cahotant les lourdes roues des chars.
Ils traversent la voie et le portail immense.*

*Et l'on distingue avec les attelages noirs
La litière dorée où s'étend en silence
Une jeune matrone aux grands yeux pleins d'espoirs.*

LA VIA ROMANA

*És tard: tomba la nit, fent créixer la muntanya;
dins la ciutat romana s'encenen les clarors;
el sol damunt la mar se pon, misteriós;
un so de flauta mor, a lluny, per la campanya.*

*És el pastor, seguit del ca qui l'acompanya:
ell, de la canya trau un aire llangorós;
i aquell concert humil s'envola, freturós,
a la qui dins breu temps li esdevindrà companya.*

*A lluny, sobre la grava, els carros van passant,
i les pesantes rodes grinyolen sodrocant
al travessar la via, l'immensa portalada...*

*Es veuen ja els tiratges, i la llitera d'or,
i la matrona jove qui s'hi estén, callada,
els ulls plens d'esperança d'un avenir en flor.*

Noucentista aquell contacte amb les arrels greco-romanes havia de contribuir a l'admiració hel·lenística. Empúries significava la presència tangible de Grècia a Catalunya.

«Empúries (...) és el passat clàssic i medieval que es mostra a flor de terra com un somriure de promissió, donant testimoni d'una substància ideal immanent, irrenunciable, inextingible» (3).

Classicisme i Mediterranisme, dos conceptes —sovint coincidents— clau de l'estètica Noucentista, dominant al moment en què l'autora escriu els poemes, són presents al recull. La poesia d'A. Bruguère encaixa perfectament amb la intenció Noucentista: perfecció formal, visió idíl·lica de la natura, contenció del sentimentalisme. Certament, en aquests poemes de to vitalista i tall classicitzant l'efusió lírica resta sensiblement continguda.

Carner els defineix així:

«En fines i pulquèrrimes miniatures, en sonets que semblen vasos preciosos i màgics on les cendres es reviscolin amb el neguit de tornar a ésser humanes, la vida d'Empúries reapareix intensa i acolorida. La ciutat ja no és colgada. Ja no és morta. L'ull d'or del dia la reconeix per seva. El fet històric tot brillant, i la humil i profunda anècdota sentimental vénen davant nostre, usurpen als fets quotidians la humida atenció del nostre esguard». (4).

Dans les ruïnes d'Empúries significa un intent de participar en el projecte cultural català des d'una llengua i una tradició literària estrangeres. (5).

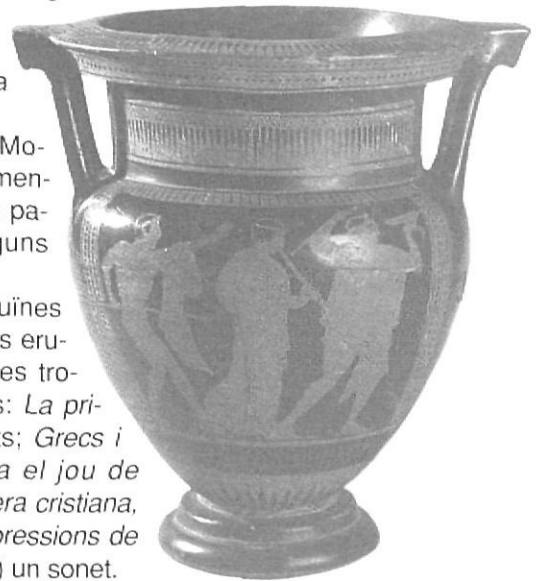
Història, mitologia i quotidianitat clàssica

Dos versos del poema *Aquí jau* (6) defineixen com procedeix l'autora i quin és el fil conductor de l'obra: «Mon regard au travers de ce nombre dédale, / Des siècles écoulés perçant l'obscurité». En efecte, s'endinsarà en la història antiga i medieval d'Empúries (7) per tal de recrear-ne poèticament l'episodi heroic o la quotidianitat més simple.

Farcit de referències històriques, sovint a través de notes, el recull palesa l'empremta d'autors clàssics —Plutarc, Horaci, Eurípides, Prudenci, Sòfocles, Ovidi— en les citacions que encapçalen alguns poemes. La relació d'intertextualitat consisteix en la reelaboració poètica d'un mite clàssic —tal és el cas de *Mosaïc*, precedit d'unes frases de *Ifigènia a Aulida*, d'Eurípides— o bé indica únicament la intenció d'identificar-se amb aquella tradició cultural.

Els mites fenicis Baal, Moloç, Astarté —divinitats esmentades a la Bíblia com a ídols pagans— són utilitzats en alguns poemes.

El coneixement de les ruïnes d'Empúries completa les fonts erudites d'aquests sonets que es troben agrupats en cinc unitats: *La primera conquesta*, tres sonets; *Grecs i Cartaginesos*, onze; *Sota el jou de Roma*, dotze; *A través de l'era cristiana*, set; *Marines i Paisatges. Impressions de Catalunya*, vuit; *Endreça*, (8) un sonet.

Tractament poètic. Influències

El primer tercet del sonet *Els Jocs*, que representa l'espectacle romà dels gladiadors i de les quadrigues, definiria en certa manera les dues menes de tractament poètic que trobem al recull:

«O poètes, cessez vos tendres pastorales;
Célébrez dans vos chants les héros de ces jeux,
Redites-nous, ce soir, des odes triomphales».

Certament, hi ha un conjunt de poemes descriptius, generalment de temàtica històrica, dedicats a herois o guerrers (*Aníbal*, *Escipió l'Africà*, *Cató el vell*) retratats en els seus fets més rellevants, en els seus trets físics o en la seva crueltat.

«Il avait le front large et la mine hautaine.
Un rêve fascinant semblait hanter ses yeux;
Il narguait à la fois et la terre et les cieux
Et son cœur se gonflait de vengeance et de haine».
(Aníbal, vv. 5-8)

Sovint, el to èpic dels poemes prové de la força dels mots acordada tant pel seu component semàntic com pel fònic.

«Ne cherchez ni canons, ni fracas de mitraille,
Courbés, la lame au poing, les illustres guerriers
semblent vouloir frapper et d'estoc et de taille,
dans des combats sans fin, terribles, meurtriers.
(Àmfora, vv. 1-4)

I altres composicions se centren en el paisatge, contemplat com un *locus amoenus*; en la poeticitat del fet humà quotidià o en el misteri que es desprèn de la contemplació de les restes del passat —aquells objectes, àmfors, collars, monedes— que van resistir el pas dels segles.

De vegades, l'autora vol fer descobrir el misteri que oculten les ruïnes per a la qual cosa demana la complicitat del lector/viatger/transeünt a través de l'apòstrofe:

«o voyageur qui passes solitaire,
Fais à ce lieu l'aumône d'un soupir».
(La cité des morts vv. 1-2)

Aquest recurs és utilitzat també en el tractament de la mitologia, concretament, d'aquelles divinitats més estretament vinculades a Empúries: Diana i Esculapi.

«Entre donc, étranger! sous les mille couleurs
Des verres éclatants, implore ses faveurs,
La déesse est présente au milieu des étoiles».
(El temple de Diana, vv. 9-11)

El déu grec és investit, en la invocació, de la seva antiga potestat:

«Je veux à ton front pâle offrir une couronne.
Sors de ta cendre! Et par les secrets de Chiron
Fais revivre aujourd'hui l'antique Emporion».
A Esculapi, vv. 12-14)

Carner, al pròleg, escriu que A. Bruguiera fa «reviure» Empúries. En veritat, es produeix als poemes una antitesi constant: el passat enterrat, les ruïnes, no connoten mort; tant, perquè són el punt de partida en l'evocació d'escenes vitals en tot el seu moviment i plenitud, com, perquè a través de la suggestió es teixeix un lligam entre el passat i el moment present.

La lluminositat mediterrània regna en la presentació de la natura, del paisatge. Imatges estàtiques o dinàmiques emmarcades en un ample ventall sensorial configuren algunes composicions.

Tots els poemes del recull són sonets en versos alexandrins de tall clàssic llevat d'un, en versos decasil·labs. Les rimes són encadenades o creuades a les quartetes i als tercets, en triple rima, s'observa una gran llibertat de disposició. El vers té un ritme regular i perfectament equilibrat. El conjunt d'aspectes sonors contribueix a la unitat del *corpus poètic*.

Els dos poemes que transcrivim poden exemplificar algunes de les constants esmentades presents al recull.

Collar seria l'evocació del passat a través de l'objecte que ha sobreviscut el pas del temps.

La Via Romana és el poema descriptiu, la plàcida pastorel·la que de manera suggestiva i musical presenta la vida bucòlica, amb un toc però, al darrer vers, de misteri contingut.

Diversos crítics i historiadors de la literatura francesa han manifestat que, pel que respecta a França, el segle XIX no havia acabat fins a 1914 (9) perquè la sensibilitat continuava essent essencialment la mateixa. La poesia d'A. Bruguiera rep la influència de la poesia francesa del XIX. En una primera lectura, el més rellevant és el ressò parnassià: per la perfecció formal —el sonet clar, precís, ben cisel·lat—; per la temàtica històrica i mitològica; per l'erudició. L'autora reïx en molts poemes en la recerca del mot precís «la netteté des contours» demanada pels parnassians.

Les Trophées de José Mª Heredia és, al nostre entendre, l'obra parnassiàna que, en la perfecció del sonet, en

NOTES

(1) Andrée Bruguiera de Gorgot. *Dans les ruines d'Empúries*. Sonnets. Ed. Seix-Barral, Barcelona 1918.

(2) Josep Carner, «Pròleg» a A. Bruguiera de Gorgot, op. cit. p. 11.

(3) Josep Carner, loc. cit., p. 15.

(4) Ibid. p. 13.

(5) També participaria en actes culturals i literaris. El 8 de setembre de 1922, als Jocs Florals de l'Empordà, celebrats a Castelló d'Empúries es llegeixen tres sonets d'A. Bruguiera: *Pàtria, Amor, Fe* «magistralment traduïts per Carme Montoriol» segons esmenta *Empordà Federal*, núm. 607 (9 de setembre de 1922).

(6) Utilitzarem en els títols dels poemes la traducció catalana de Mª Antònia Salvà.

(7) A. Bruguiera parteix, òbviament, dels coneixements que de la història d'Empúries existien en aquell moment. Recerques posteriors han aportat, possiblement, noves dades o interpretacions. El nostre comentari se centra estrictament en aspectes literaris perquè l'obra que ens ocupa és essencialment poètica.

(8) L'autora dedica aquest sonet al seu promès Robert d'Artois, brigadier del 9è de Cuirassiers i presoner de guerra a Saxònia.

A. Bruguiera havia publicat un altre llibre de poemes, *Lueurs dans l'ombre*, París, 1915. Molts d'aquests poemes, de temàtica amorosa i patriòtica, són dedicats també a l'amant absent.

(9) Vid. Jean Rousselot. *Histoire de la poésie française*, 1976, p. 98.

l'evocació d'escenes històriques, en l'harmonia de les seves composicions, més influeix A. Bruguère.

Amb tot, cal considerar aquest parnassianisme més temàtico-formal que no pas ideològic. A. Bruguère, que fins i tot considerarà, com el més pur parnassià, «època bàrbara», l'era cristiana; no s'estarà al poema *Ruïnes* d'aconsejar l'esperança en Déu, bé suprem (o la cristianització de «l'azur» — l'absolut— de parnassians i simbolistes) i de ressaltar en dos poemes les virtuts cristianes de sant Pau i de sant Feliu, relacionats tradicionalment amb Empúries.

«C'est ainsi que tout meurt, /
que tout s'écroule et tombe
Que les fronts les plus fiers /
se couchent dans la tombe
Que le plus grand bonheur n'est qu'un rêve déçu.
C'est pourquoi l'homme aspire aux choses éternelles.
Mets ton espoir en Dieu, toi qui l'avais perdu.
Ta place est dans l'azur... et ton âme a des ailes!...»
(*Ruïnes*, vv. 9-14)

D'altra banda, bona part dels sonets, els més lírics, mostren una doble influència: la d'autors simbolistes i la d'aquells romàntics, els seus precursors, angoixats, ells també per l'absolut, per l'ocult i el misteriós. El to d'alguns d'aquests poemes és aconseguit per la via de la suggestió, de la potenciació del misteri de la vida, amb procediments simbolistes, bàsicament baudelairians: les correspondències entre l'univers objectiu i el subjectiu, la plasmació de sensacions visuals, auditives, tàctils, olfactivas, sempre, però, de manera ordenada, no ultrapassant mai els límits del clarament comprensible i amb una estructura sintàctica lògica. També Verlaine és present en el poder suggestiu d'alguns versos, en què la musicalitat prové no únicament del ritme, sinó també de l'al·literació dels sons i de la utilització de mots, ara, vagues, imprecisos, que pretenen suggerir més que no definir, ben diferents del lèxic d'aquells poemes considerats parnassians. Les citacions de versos d'autors simbolistes francesos com Baudelaire; dels belgues Verhaeren i Rodenbach; o del sentimental F. Coppée encapçalen alguns d'aquests poemes.

Podríem dir doncs, que parnassianisme i simbolisme conflueixen en Andrée Bruguère.

La traducció

La traducció catalana de Mª Antònia Salvà és, seguint la forma de l'original, en sonets de versos alexandrins rimats. És també, generalment, fidel al sentit del qual poques vegades s'aparta.

El més difícil de traduir en poesia és l'imprecís del mot, l'embolcall suggerent de la paraula poètica, que de vegades pot quedar esborrat per una traducció massa referencial; així com, també, els efectes auditiu que provenen de les ressonàncies dels mots i no únicament del ritme dels versos. Amb tot, la poeta mallorquina fa un treball admirable i una aportació a aquella tasca que tant va preocupar Carner i els poetes noucentistes: la construcció i fixació d'una llengua literària apta i flexible.

La tendència arcaïtzant en certs aspectes del llenguatge és un fet freqüent a la poesia de l'època. Trobem de forma constant la utilització dels possessius àtons (mon/ma/ta...), dels demostratius (aqueix/aqueixa/ço que...), alguna vacil·lació en l'ús del relatiu «qui» per influència de l'original francès; i, d'altra banda, nombrosos trets del parlar mallorquí; concretament: aspectes de la morfologia verbal; la utilització de pronoms anteposats al verb en la seva forma plena (se llancen/se pon...); i algunes peculiaritats lèxiques.

Finalment, cal dir que els sonets *Aquí jau*, *Collar*, i *Els jocs* havien rebut, poc abans de la publicació d'aquest llibre, el premi de la «Lliga dels Amics de l'Art» als Jocs Florals de Palma de Mallorca com a traduccions de l'original francès d'Andrée Bruguère de Gorgot.

Anna Velaz és escriptora

